

OBYVATELÉ HLUČÍNSKA PŘED MIMOŘÁDNÝM LIDOVÝM SOUDEM V OPAVĚ 1945–1948¹

Ondřej Kolář – Hana Dostálová

1. Úvod

Problematika retribučního soudnictví v českých zemích po druhé světové válce se již stala námětem řady shrnujících i případových studií.² Předmětem našeho bádání je agenda Mimořádného lidového soudu (MLS) v Opavě, který díky své teritoriální působnosti zaujímal poněkud specifické postavení. Působil v oblasti, jež byla součástí pomnichovského německého záboru, oproti jiným částem okupovaného pohraničí zde však byla značně početná česká (resp. česky hovořící) populace. To se týkalo zejména oblasti Opavska a Bílovecka, kde existovala nejpočetnější česká enkláva v rámci sudetské župy,³ ale též území Hlučínska.

Tento region spolu s větší částí Slezska připadl roku 1742 Prusku, zdejší populace tzv. Moravců si však udržela svůj jazyk a katolickou víru. V únoru 1920 bylo Hlučínsko připojeno k ČSR, v březnu 1923 došlo k dodatečnému připojení obcí Hať a Pišť. Změnou státoprávních poměrů a vytvořením nové „umělé“ hranice došlo k narušení řady ekonomických, sociálních a kultur-

¹ Článek vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKR-VO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS201604/2016 Retribuční soudnictví a Hlučínsko 1945–1948.

² Ve vztahu ke zkoumanému regionu viz zejména BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě, 1945–1948*. Šenov u Ostravy 1998; JANÁK, Dušan: *Činnost Mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945–1948*. Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické, 43, 1994, s. 245–283. Obecněji k problematice retribučního soudnictví viz FROMMER, Benjamin: *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*. Praha 2010; JIŘÍK, Václav: *Nedaleko od Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*. Cheb 2000; RAPAVÁ, Ivana: *Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945–1948*. Ústí nad Labem 2010. Méně zmapované „malé retribuční“ prováděné trestními nalézacími komisemi na úrovni okresů se věnuje zejména KMOCH, Pavel: *Provinění proti národní cti: „malá retribuční“ v českých zemích a Trestní nalézací komise v Benešově u Prahy*. Praha 2015.

³ Srov. KOLÁŘ, Ondřej: *Specifika života českého obyvatelstva na Opavsku v době nacistické okupace*. In: *Období nesvobody*. Brno 2014, s. 165–176; PAVLÍČEK, Jaromír: *Opavské Slezsko v boji proti nacistické okupaci (1938–1945)*. Opava 2003.

ních vazeb, co mělo za následek chladný až odmítavý přístup značné části obyvatelstva k československému státu, k čemuž přispívaly i některé problematické kroky státní správy nepřihlízející k výrazným specifikům regionu.⁴ Tento stav vedl k různým projevům iredenty a ve druhé polovině třicátých let k rostoucímu vlivu Henleinovy Sudetoněmecké strany.⁵ Po podpisu mnichovské dohody proběhla jednání o řešení otázky Hlučínska formou plebiscitu, namísto toho německá armáda oblast 8. října 1938 obsadila. Jako historické německé území byl region přivtělen přímo k Říši a stal se součástí okresu Ratiboř. Na místní mužskou populaci se tedy během druhé světové války vztahovala povinnost vojenské služby v německé armádě.

Komplikovaný vývoj regionu v letech 1938–1945 pochopitelně postavil řadu obyvatel před obtížně řešitelná morální a existenční dilemata. Po válce se chování „Prajzáků“, jak jsou lidé z Hlučínska na Opavsku a Ostravsku nazýváni, stalo předmětem řady paušalizujících odsudků.⁶ Posoudit pomyslnou „míru kolaborace“ považujeme za objektivně nemožné, nicméně usilujeme o nahlédnutí do okupační každodennosti regionu a pochopení „vzorců chování“ obyvatelstva prostřednictvím konkrétních případů dokumentovaných v agendě MLS v Opavě. Cílem předkládané stati je analyzovat socioprofesi strukturu osob z Hlučínska, jež stanuly před opavským retribučním soudem. Dále se zaměříme na hlavní kategorie souzených dle typu jejich provinění⁷ a blíže pojednáme zejména o konkrétních závažných případech. Pominout přirozeně nelze ani otázku, jakým způsobem ke složité hlučínské problematice přistupovaly vyšetřující a soudní orgány, resp. zda (případně jak) reflektovaly specifika regionu.

⁴ K válečnému vývoji Hlučínska viz PLAČEK, Vilém: *Prajzáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*. Hlučín 2000; PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvratů (1930–1945)*. Slezský sborník, 88, 1990, s. 280–295.

⁵ K meziválečnému bezpečnostně-politickému vývoji v regionu srov. KOLÁŘOVÁ, Ivana: *Bezpečnostně-politické poměry a působení pořádkových složek na Hlučínsku ve 20. letech 20. století*. Slezský sborník, 113, 2015, s. 89–103; Táž: *K úloze a činnosti bezpečnostních složek na Hlučínsku v letech 1920–1938*. In: KOLÁŘ, Ondřej – ŠRÁMEK, Josef (eds.): *Viribus unitis*. Sborník příspěvků k 55. narozeninám PhDr. Karla Podolského (dále jen *Viribus unitis*). Olomouc 2016, s. 89–107; SOMMER, Karel: *Proněmecké iredentistické hnutí na Hlučínsku v první polovině 20. let*. Slezský sborník, 90, 1992, s. 227–241; ŠTĚPÁN, Václav: *Alois Vafejka a jeho doba*. Přerov 2007.

⁶ Ty se v prvních poválečných letech často objevovaly, zejména na stránkách tiskového orgánu komunistické strany Nová svoboda.

⁷ Klíčovým faktorem pro tuto klasifikaci je obecněji chápáná věčná podstata nebo charakteristický rys činnosti obžalovaného. Nedržíme se striktně členění dle litery tehdejších zákonů, jelikož určitý typ provinění byl nezdůvodně stíhán podle více paragrafů a mnozí obžalovaní byli viněni z většího množství prohřešků proti různým zákonům. Ke struktuře nejčastějších obvinění viz JANÁK, D.: *c. d.*, s. 259–261.

Pro širší podchycení problematiky retribuice na Hlučínsku využíváme údaje z monografie Mečislava Boráka o MLS v Ostravě, kde byli rovněž souzeni někteří obyvatelé Hlučínska. Proběhla také rešerše v agendě ministerstev spravedlnosti, vnitra a financí v Národním archivu v Praze s cílem najít obecnější instrukce či zprávy o provádění retribuice v předmětném regionu, tento směr výzkumu však nepřinesl zásadnější poznatky.

Personální složení opavského soudního dvora není předmětem této studie, nicméně je třeba zdůraznit, že mezi soudci a advokáty činnými u MLS působila řada osob disponujících dlouholetou a důkladnou znalostí regionu, stejně jako odbojovou minulostí. Například soudce Jakub Lesák za okupace v Moravské Ostravě spolupracoval s ilegální skupinou soustředěnou kolem učitele Emila Hájka a policisty Františka Kociána.⁸ Obhájce Jaroslav Klimeš během válečných let spolupracoval s odbojovou organizací Obrana Slezska, kterou vedl jeho bratr Ladislav, popravený nacisty v dubnu 1943 ve Vratislavi.⁹ Další členové Obrany Slezska působili jako soudci z lidu, mezi nimi Leo Freiherr, který se spolu s Lesákem angažoval ve spolku usilujícím o obnovu zničeného Památníku odboje slezského lidu na Ostré hůrce a aktivně se podílel na agitaci za připojení Ratibořska a Hlubčicka k ČSR.¹⁰ Lidi typu Lesáka, Klimeše a Freiherra lze intelektuálně zařadit k meziválečné generaci patriotů usilujících o kulturní a ekonomické povznesení české společnosti ve Slezsku v intencích Masarykova humanitně-demokratického programu.¹¹ Výroky soudu se tak vyznačovaly relativní mírností, ostatně trestem smrti skončilo jen 0,9 % a doživotím vězením jen 2,3 % případů projednávaných soudem.¹²

Teritoriální vymezení výzkumu je definováno územím města Hlučina a 37 obcí, které byly v roce 1920 (resp. 1923) přičleněny k ČSR a v letech

⁸ KOLÁŘ, Ondřej: *Zapomenutý kriminalista a muzejník František Kocián*. In: PRZYBYLOVÁ, Blažena (ed.): *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 29*. Ostrava 2015, s. 187–202.

⁹ Blíže k odbojové skupině Obrana Slezska viz PAVLÍČEK, J.: *c. d.*

¹⁰ Slezské zemské muzeum, podsbírka Novodobé dějiny, fond Československý svaz protifašistických bojovníků Opava, inv. č. SPB 8; Státní okresní archiv Opava, fond Společnost pro postavení a udržování památníku na Ostré Hůrce Opava, kart. 1.

¹¹ Srov. ŠOPÁK, Pavel (ed.): *Leopold Peřich: Texty*. Opava 2007.

¹² JANÁK, D.: *c. d.*, s. 264. Celostátní počet rozsudků smrti činil zhruba 2,6 % verdiktů vynesených mimořádnými lidovými soudy. BORÁK, M.: *c. d.*, s. 104.

1938–1945 se stalo součástí tzv. Altreichu.¹³ Předmětem bádání nejsou obce připojené k okresu Hlučín v rámci územně-správní reformy v prosinci 1928.¹⁴

2. Skladba obviněných

Zkoumaný vzorek zahrnuje 217 jedinců odsouzených k výkonu trestu a dalších 326 osob, jimž z různých důvodů nebyl vyměřen trest.¹⁵ Sem patří převážně lidé, které soud osvobodil, případně přerušil či zastavil šetření ještě před přelíčením. Dalším důvodem mohlo být upuštění od potrestání, rozhodnutí o zařazení obviněného do odsunu (22 případů, z toho jeden „dobrovolný odsun“),¹⁶ předání případu k posouzení okresní správní komisi (OSK, 10 případů), případně úmrtí (tři případy) či sebevražda (jeden případ) obviněného během šetření. Před MLS v Ostravě stálo dalších 6 rodáků z Hlučínska (mezi nimi dvě ženy), z nichž však polovina žila na Ostravsku a Těšínsku.¹⁷ V rámci věcného kontextu věnujeme pozornost i některým dalším kauzám dotýkajícím se Hlučínska, byť rodiště i bydliště souzených bylo mimo předmětný region.

Z profesního hlediska struktura souzených v zásadě odpovídala sociální skladbě obyvatelstva regionu.¹⁸ Jednoznačně převažovali zástupci dělnických a řemeslnických profesí. Hojně byli zastoupeni zedníci a zejména v obcích

¹³ Jedná se o obce Antošovice, Bělá, Bobrovníky, Bohuslavice, Bolatice, Darkovice, Darkovičky, Dolní Benešov, Hať, Hněvošice, Chlebičov, Chuchelná, Koberice, Koblov, Kouty, Kozmice, Kravaře, Lhotka, Ludgeřovice, Malé Hoštice, Markvartovice, Oldřišov, Petřkovice, Píšť, Rohov, Služovice, Strahovice, Sudice, Šilheřovice, Štěpánkovice, Třebom, Velké Hoštice, Vrbka, Vřesina, Zábřeh, Závada.

¹⁴ Srov. PLAČEK, V.: c. d.

¹⁵ Janák eviduje 579 obviněných z „Hlučínska“, pod toto označení však zahrnuje i obce přiřčené k Hlučínskému okresu v roce 1929 a za okupace přivtělené k sudetské župě.

¹⁶ Je dost možné, že po skončení řízení bylo vysídleno více souzených, kteří od MLS odešli s osvobozujícím rozsudkem. Doložené případy se vešměs týkají osob, u nichž soud cíleně upřednostnil odsun před potrestáním. Šlo o jedince obviněné z méně závažných deliktů, převážně mající bydliště či domovskou příslušnost mimo Hlučínsko. Z celkem devíti lokálních obyvatel šlo o čtyři občany většinové německých obcí Sudice a Třebom. Část odsunutých tvořili také rodáci z Hlučínska, kteří po únoru 1920 optovali pro Německo a získali tamní občanství. To se týkalo např. vrátného Štěpána Moravce z Chuchelné, viz Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Mimořádný lidový soud Opava (dále MLS), sign. Ls 420/46. Obecně k problematice hlučínských optantů viz PLAČEK, V.: c. d.

¹⁷ BORÁK, M.: c. d., 350–423.

¹⁸ Srov. PAVELČÍKOVÁ, Nina – VORÁČEK, Jan (eds.): *Hlučínsko v proměnách času: (sborník příspěvků z konference k 75. výročí připojení Hlučínska k Československé republice)*. Hlučín 1995.

v blízkosti Landeku (Petrkovice, Ludgeřovice) také horníci a další pracovníci dolů. Relativně málo bylo rolníků; ač mnozí obvinění vlastnili hospodářství, měli mimo to i další zaměstnání. Ženy, jež se ocitly před MLS, byly nejčastěji v domácnosti. Jen nevelkou část souzených tvořili úředníci a představitelé inteligence. Údaje o povolání lze brát s jistou rezervou, mnozí obvinění v životě vystřídali vícero zaměstnání. Do vyšetřovacích spisů však zpravidla uvedli to, jemuž se vyučili, nebo které vykonávali v době vyšetřování.

Co se týče věkové struktury, dominovali lidé ve středním věku narození kolem přelomu století. Tento fakt lze logicky vysvětlit tím, že starší jedinci se patrně celkově méně veřejně angažovali a mladí muži naopak během války vesměs narukovali do armády a v době probíhajících retribučních řízení se – pokud přežili – teprve postupně vraceli.¹⁹ V případě příslušníků německé branné moci, kteří značnou část války strávili mimo území Hlučínska, navíc bylo těžší svědecky doložit jejich případná provinění, k nimž mohlo dojít během vojenské služby.²⁰

Sledovaný vzorek vykazuje relativně nízkou mobilitu. Drtivá většina obviněných žila ve svém rodišti či jeho blízkosti. Nemnozí přistěhovalci pocházeli nejčastěji z německého a polského příhraničí (trojmezí ČSR, Německa a Polska v meziválečném období leželo u Bohumína, v těsné blízkosti Hlučínska), případně ze severomoravského pohraničí. Mezi německými státními příslušníky lze najít několik rodáků z Hlučínska, kteří po roce 1920 optovali pro Německo. Výše naznačené údaje nelze absolutizovat ani jednoznačně statisticky vyjádřit, protože v některých spisech určité osobní informace chybějí nebo si v jednotlivých dokumentech odporují. Řada osob v průběhu války vícekrát změnila bydliště, u jedinců přistěhovaných na Hlučínsko někdy není uvedeno rodiště atd.

V souhrnném množství případů řešených MLS v Opavě v celém obvodu jeho působnosti ženy tvořily 8,6 % obviněných.²¹ V případě Hlučínska je doloženo 27 případů žen, z čehož pouze ve 12 kauzách byl nakonec uložen trest. Počet souzených žen tedy odpovídá necelým 5 % sledovaného vzorku.

¹⁹ Příkladem takového navrátilce (byť ne z území Hlučínska) může být Karel Bahr, v květnu 1945 propuštěný z amerického zajetí. Před soud se dostal až 27. července 1948, tedy v samém závěru retribuční éry. Jelikož šlo o bývalého československého policistu podezřelého z dezerce a navíc člena SS, byl jeho případ vyšetřován poměrně důkladně, většina navrátilců však nakonec souzena nebyla. ZAO, fond MLS, kart. 129, sign. Ls 15/48.

²⁰ Pro srovnání lze uvést případ Alfreda Schilda, souzeného před MLS Opava pro účast na likvidačních akcích v ukrajinských židovských ghettech. Jelikož ke zločinům došlo mimo území ČSR, chyběli svědkové a obžaloba se zakládala pouze na informacích z druhé ruky a částečným přiznání obžalovaného. KOLÁŘ, Ondřej: *Houslista válečným zločincem – příběh Alfreda Schilda*. In: KOLÁŘ, O. – ŠRÁMEK, J. (eds.): *Viribus unitis*, s. 108–120.

²¹ JANÁK, D: *c. d.*, s. 248.

Jednou z příčin této okolnosti je patrně převážně agrární charakter Hlučínska, kde se ženy oproti městskému prostředí méně prosazovaly ve veřejném životě a v úřednickém aparátu.

Problematickou se ukázala být národnost obviněných. Tu řada spisů vůbec neuvádí, v jiných dokumentech ji vyšetřovatelé uvádějí spíše intuitivně a improvizovaně, v některých případech ji zjednodušeně spojují s německou státní příslušností: „Okupací Hlučínska stal se automaticky Němcem.“²² Často se objevuje údaj o „nedořešené“ či „nerozhodnuté“ národnosti, případně je uváděna „moravská“ národnost či označení „Hlučíňák“.²³ Výjimkou nejsou případy, kdy jednotlivé relace v rámci jednoho spisu uvádějí národnost obviněného odlišně. Úskalí úředního „určování“ národnosti obviněných již popsal Dušan Janák, proto je zde nebudeme blíže analyzovat.²⁴ Otázka státní příslušnosti byla v agendě MLS často pomíjena,²⁵ v případě cizích státních příslušníků narozených mimo území meziválečné ČSR někdy přispěla k rozhodnutí o zařazení obviněného do odsunu.

Důležitý faktor představuje také dynamika a intenzita činnosti retribučních soudů, kterou lze rozdělit do několika etap podmíněných společenskou poptávkou. Zjednodušeně lze říci, že prvotní euforickou snahu o co nejprísnejší a pokud možno plošné potrestání všech provinilců postupně nahrazoval realističtější a pragmatičtější pohled. Činnost mimořádných lidových soudů skončila 4. května 1948, po Únoru 1948 pak došlo k politicky podmíněné snaze o oživení tématu retribuční a jejímu využití v kulminujícím mocenském zápase. Obnovené retribuční soudy (činné do konce roku 1948) však v této době směly již jen znovuotvírat starší případy.

Převážná většina verdiktů nad obyvateli Hlučínska byla vynesena během roku 1946. V roce 1948 MLS doložitelně projednával pouze deset případů z Hlučínska, vesměs šlo o revize starších procesů. Navzdory politicky podmíněné snaze o zintenzivnění retribuční v tomto období není v projednávaných případech patrné nějaké zpřísnění, naopak některé procesy skončily zmírněním původního rozsudku.²⁶ Výši udělených trestů obyvatelům Hlučínska

²² ZAO, fond MLS, sign. 1340/46.

²³ Obecněji k problematice národnostní sebeidentifikace obyvatel Hlučínska viz KLADIWA, Pavel: *Smýšlením Němci, statisticky Češi. Národnostní klasifikace na meziválečném Hlučínsku*. Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické, 64, 2015, s. 21–34.

²⁴ Srov. JANÁK, D.: c. d., s. 249–252.

²⁵ Tamtéž, s. 252.

²⁶ Jednalo se např. o sedmapadesátiletého zedníka Adolfa Ohlmera (Otruncíka) z Píště, původně odsouzeného na pět let do vězení, novým rozhodnutím soudu však propuštěného na svobodu. ZAO, fond MLS, sign. LS 8/48.

v rozsahu od pěti let žaláře výše po celé období činnosti MLS vyjadřuje následující tabulka:

Trest smrti	1
Doživotí	1
20 let	2
18 let	1
15 let	1
13 let	1
12 let	5
11 let	1
10 let	17
8 let	4
7 let	7
6 let	13
5 let	36

Spolu s odsouzením ke ztrátě svobody byl zpravidla vynesena též verdikt ztráty občanské cti na určitou dobu a také zabavení celého majetku či jeho části. Tyto prostředky samozřejmě mohly v podmínkách poválečného boje o moc a skrytého posilování pozic KSČ sloužit k cílenému vyřazení nepohodlných osob z politického života a ke konfiskaci jejich majetku. Ze samotných soudních akt však většinou nevyplývá rozsah zabavených majetků.

Tzv. sčítací trestní listy, které se dochovaly u části odsouzených, někdy obsahují stručné (a mnohdy patrně zjednodušující) shrnutí důvodu spáchání trestného činu. Sem patřila zejména „národní neuvědomělost“ či „nacistické smýšlení“, ale též „existenční důvody“. Nerovnoměrná dochovanost osobních údajů obviněných bohužel neumožňuje provést detailní komparaci.

3. Provinění spáchaná před připojením Hlučínska k Říši

Obvinění řešená před MLS v Opavě lze rozdělit do několika kategorií. Zvolíme-li chronologický postup, je třeba začít od událostí, jež předcházely okupaci. Sem patří zejména účast v henleinovském povstání v září 1938. To nemělo na Hlučínsku tak dramatický průběh, jako například v západní části opavského Slezska. Patrně nejzávažnějším, a po válce také zevrubně vyšetřovaným, incidentem se stal útok na družstvo Stráže obrany státu (SOS) v Třebomí.²⁷ Za podíl na tomto útoku byli 25. září 1946 odsouzeni František Stavař z Kylešovic na 20 let a Josef Brigula z Opavy na doživotí.²⁸ Před soudem se ocitl i Leo Wylecich (dříve Vyležík), který údajně ze svého domu v blízkosti pozic SOS dával signály útočící německé bojůvce. Z přelíčení 26. října 1946 však odešel s osvobozujícím rozsudkem.²⁹

Z obyvatel Hlučínska byl za účast v povstání souzen např. horník Ferdinand Kupka, narozen 12. dubna 1907 v Hati. Ten se dle poválečné relace Místní správní komise v Hati v období první republiky hlásil k české národnosti a choval se nezávadně. V září 1938 se však zřejmě stal členem Freikorpsu a 21. září se jako příslušník devítičlenné bojůvky zúčastnil přepadu oddílu finanční stráže v Hati. Jeden z útočníků, Alois Pavlenka, byl v přestřelce raněn a druhý den zemřel v Ratiboři. Po svém zatčení v srpnu 1945 Kupka svou účast přiznal a následně byl odsouzen k 10 letům žaláře.³⁰ Kupkův bratr Antonín byl za podíl na uvedeném přepadení odsouzen na šest let, stejně jako další spolupachatel Karel Pavlenka.³¹ Do incidentu v Hati byl zapojen rovněž Jan Pospěch, kterého MLS potrestal 10 lety žaláře. Na svobodu se dostal roku 1951, jeho propuštění bylo odůvodněno dělnickým původem a plněním pracovních povinností během výkonu trestu.³²

Zatímco obviněných, kteří byli podezřelí z účasti v povstání a příslušnosti k Freikorpsu, bychom našli více, případů špionáže ve prospěch Německa se v materiálech objevuje poskrovnu. Zde můžeme vidět určitý rozdíl oproti oblasti Bruntálska a Krnovska, kde se po válce vyšetřovalo několik poměrně

²⁷ Srov. LÁŠEK, Radan: *Jednotka určení SOS*. Díl 2. Praha 2007; Týž: *Prapor SOS Moravská Ostrava*. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy, 34, 2008, s. 21–26.

²⁸ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1053/46. Brigula, narozený 3. 4. 1896 v Opavě, byl při útoku v Třebomí zadržen československými orgány a eskortován do Opavy, po Mnichovu musel být propuštěn. Za okupace se stal členem oddílu SA a pracoval jako vězeňský dozorce.

²⁹ ZAO, fond MLS, sign. Ls1 640/46.

³⁰ ZAO, fond MLS, sign. Ls 349/46.

³¹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1572/46.

³² ZAO, fond MLS, sign. Ls 356/46.

závažných špionážních kauz, byť s problematickým výsledkem.³³ Bez dalšího rozsáhlejšího výzkumu lze těžko doložit, zda byla intenzita německé zpravodajské činnosti na Hlučínsku skutečně nižší, nebo zda šlo o důsledek horší informovanosti československých kontrašpionážních a vyšetřovacích orgánů.

Ze špionáže byl podezřelý sudický řezník Jan Krautwurst, narozen 29. 1. 1897, který podle svědectví příslušníků finanční stráže v roce 1938 podezřele často přecházel státní hranice. Po záboru Hlučínska patrně vstoupil do SA. V Krautwurstově případě MLS upřednostnil odsun před soudním přelíčením.³⁴ Pracovat pro německou tajnou službu měl rovněž Jan Ribka, o jehož případu pojednáme v jiné souvislosti.

V některých případech MLS zohledňoval také chování obviněných v delším časovém horizontu před okupací. Zvláštní důležitosti tento aspekt nabyl v kauze horníka Viktora Pauseho z Bohuslavic (narozen 25. 2. 1903). Ten byl již během základní vojenské služby v polovině dvacátých let 20. století několikrát trestán, mimo jiné za zběhnutí a zpronevěru. Koncem třicátých let se angažoval v SdP a agitoval za německé soukromé vyučování.³⁵ Podle pozdějšího šetření stanice SNB v Dolním Benešově obviněný před válkou „jako syn hostinského žil z výdělku rodičů, byl povalečem a o práci se vůbec nestaral“, zato však „přivedl mnoho Hlučínských dětí českých rodičů do německých škol“. Při mobilizaci v září 1938 zběhl od útvaru a po okupaci se prý jako ordner podílel na domovních prohlídkách a na několika zatčeních. Při poválečném výslechu na stanici SNB koncem srpna 1945 se Pause pokusil o útěk a následně o sebevraždu.

Celé šetření se točilo především kolem Pauseho agitátorské činnosti před zábořem Hlučínska, obvinění z represivních zákroků v době okupace jaksi „vyčpěla“ a v odůvodnění rozsudku o nich není ani zmínka. Oproti tomu soud vzal za prokázané členství obviněného ve Freikorpsu, jež svědecké výpovědi blíže nedokládají a jež Pause popřel. Rozsudek zněl na 20 let těžkého žaláře zostřeného jedním tvrdým ložem za půl roku. Koncem září 1955 byl Pause propuštěn za účelem odsunu.³⁶

³³ Sem patří zejména kauza Jana Chlupáčka, údajného agenta německé rozvědky, který měl po osvobození podávat zprávy nizozemské tajné službě. Chlupáček uprchl do Rakouska a v nepřítomnosti byl odsouzen k 15 letům žaláře. Jelikož šlo o příslušníka významné krnovské průmyslnické rodiny, lze spekulovat o širším politickém pozadí případu. Jeho analýza je však mimo možnosti této studie. ZAO, fond MLS, sign. LS 49/48.

³⁴ ZAO, fond MLS, sign. Ls 560/46.

³⁵ K problematice německého soukromého vyučování na Hlučínsku srov. PLAČEK, V.: *c. d.*; ŠTĚPÁN, V.: *c. d.*

³⁶ ZAO, fond MLS, sign. Ls 161/46.

4. Funkcionáři NSDAP

Mezi obviněnými výrazně dominují nižší a střední funkcionáři NSDAP a k ní přidružených organizací. Členství a posty v různých stranických strukturách se často kumulovaly, proto neklasifikujeme obviněné dle zastávaných funkcí. Mezi muži, kteří vstoupili do NSDAP, bylo rozšířené členství v oddílech SA, mnohé ženy byly příslušnicemi NS-Frauenschaft. Osvědčení činovníci strany byli také nezřídka pověřováni úkoly v rámci Luftschutzu a Volkssturmu či jiných domobranných sborech.

Příkladem takového funkcionáře může být holičský pomocník František Keil z Hlučína, narozený 10. prosince 1909. Někdejší člen DNSAP a SdP se v roce 1940 stal blockleiterem nacistické strany. Podle svědků nabádal lidi k důslednému užívání němčiny a užíval výhrůžky udáním gestapu pro různé prohřešky. Ke konci války údajně vyhrožoval Jindřichu Pavelkovi, který odmítl podepsat předvolání k Volkssturmu. Svého docházení za zákazníky v rámci výkonu holičské profese prý využíval ke špiclování. Svým agilním počínáním měl dokonce iritovat i některé místní Němce. Panující napětí v roce 1943 vyústilo v inzultaci Keila dvěma mladíky, kteří nakonec nebyli potrestáni díky nedostatku důkazů.³⁷

Vyšetřování Keilovy kauzy po válce přineslo nečekaný zvrat. Dotyčný byl původně odsouzen ke dvěma letům žaláře jakožto činovník NSDAP. Patrně až poté se jeho jméno objevilo v souvislosti s případem ukrajinského zajatce Mikuláše Taraščenka. Ten byl zaměstnán na statku Františka Hájovského ve Vrablovci a v únoru 1945, v očekávání brzkého příchodu fronty, odmítal nadále pracovat. Místo toho prý hrozil Hájovskému a dalším osobám, že je po osvobození udá jako nacisty. O Taraščenkově chování se Keil dozvěděl od jistého Františka Konečného. Společně s ním a s Hájovským pak Ukrajince zřejmě udali gestapu. Taraščenko pak byl kolem 23. dubna v Hlučíně zastřelen. Hájovský byl po osvobození odsouzen k osmi letům vězení a ztrátě poloviny majetku. Stalo se tak v nepřítomnosti, jelikož se obžalovaný ze zdravotních důvodů nemohl zúčastnit přelíčení. Později s pomocí ostravského advokáta Pavla Posamentira, někdejšího místopředsedy Spolku čs. advokátů ve Velké Británii, usiloval o revizi procesu.³⁸ Konečný zřejmě odsouzen nebyl. Keila soud potrestal doživotním vězením, později cestou prezidentské milosti sníženým na desetiletý žalář. Na svobodu se dostal roku 1955.³⁹

³⁷ ZAO, fond MLS, sign. Ls 114/46.

³⁸ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1599/46.

³⁹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 114/46.

Jak ukazuje Keilův případ, zastávání správní či stranické funkce bylo nezřídka spjato s obviněním z udavačství. To bylo často formulováno jen obecně. Blíže dokumentován je např. příklad Marie Lasákové (narozena 29. 9. 1897) z Hlučína, která se kromě funkce blockleiterin angažovala také ve Frauenschaftu a Luftschutzu. Lasáková měla udat jistou Žofii Svačinovou, která ji prý slovně urazila, když u ní Lasáková prováděla kontrolu zatemnění. Dále měla Lasáková udat Cecilii Skypalovou za to, že doma s dětmi mluvila česky. Soud Lasákovou poslal na pět let do žaláře, v roce 1950 byla po odpykání trestu odsunuta.⁴⁰

Spojení stranické funkce s udavačstvím můžeme pozorovat i v případě Emila Matýska z Darkoviček, narozeného 21. 2. 1888. Ten v květnu 1938, tedy relativně pozdě a dost možná oportunisticky, vstoupil do SdP a později se angažoval v NSDAP, SA či Bund der deutschen Osten. Již před Mnichovem měl vyhrožovat občanům loajálním k republice, např. kováři Josefu Smolkovi, a za okupace údajně nahlásil horníka Emila Kryštofa z Vřesiny ratibořské služebně gestapa pro užívání češtiny. Podezření z dalších aktů udavačství nebylo možno ověřit, jelikož svědkové byli během války povoláni do armády a dosud se nevrátili ze zajetí.

Ke konci války pak Matýsek burcoval k obraně proti Rudé armádě se slovy: „Jen ať přijdou Rusi, uvidíte, kolik jich položím a pak teprve padnu já“. Angažovanost Matýskovi pomohla i k povýšení v zaměstnání na jámě Oskar v Petřkovicích. MLS mu vyměřil 10 let vězení. Nakonec si však odseděl jen polovinu, v dubnu 1951 se dočkal podmíněčného propuštění, jelikož „během výkonu trestu projevil dobré chování, jakož i dobrou pracovní morálku“.⁴¹

S dosti vysokým trestem 15 let vězení (z toho 10 v pracovním táboře) od soudu odešel Bernard Janosch z Kozmic narozený 9. listopadu 1896, známý též pod přezdívkou Leutnant von Rabe. Ten se v meziválečném období údajně vyhýbal práci předstíráním invalidity a živil se jako potulný hudebník v Německu. Za okupace vedl v rodné obci oddíl SA a na konci války i jednotku Volkssturmu. „Činil na místní lidi nátlak, by vstupovali do německých spolků a tím se stalo, že mnoho dobrých moravců zaprodal.“⁴² Koncem války se Janosch ocitl v sovětském zajetí, 26. srpna 1945 se však vrátil do Kozmic. Již o dva dny později tamní MSK žádala, aby byl tento „udavač českých lidí“ neprodleně zatčen, jelikož „jeho přítomnost v obci je krajně nebezpečná“. Ač Janosch všechna obvinění popřel, řada svědků vypovídala o jeho výrociích oslavujících nacismus a hanobících prezidenta Beneše. Konkrétní případy

⁴⁰ ZAO, fond MLS, sign. Ls 176/46.

⁴¹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 145/46.

⁴² ZAO, fond MLS, sign. Ls 266/45.

Janoschova domnělého udavačství vyšetřování nedoložilo. MLS vynesl ortel 1. března 1946, z vězení se odsouzený nakonec dostal v roce 1953.⁴³

Stranickým funkcionářem (blockleiterem) byl také Adolf Ohlmer (Otrunčík), narozen 23. 9. 1890 v Bořutině, v době války žijící v Píšti. V jeho prospěch během vyšetřování intervenovali čtyři spoluobčané, podle nichž obviněný „byl vždy upřímným člověkem, nikdy se nestaral o politiku. [...] Neudal žádného, ba naopak, když se dozvěděl, že o p. Žofii Fichnové lidé mluví o poslouchání zahraničního rozhlasu, varoval jmenovanou“. Podle dalších svědectví postarší a dosud neangažovaný Ohlmer převzal funkci blockleitera pod tlakem okolností až v roce 1943, kdy řada mladších a agilnějších činovníků NSDAP již odešla na frontu. Navzdory přímluvám byl Ohlmer v lednu 1946 odsouzen k pěti letům vězení, ztrátě jmění a občanské cti a úhradě nákladů trestního řízení. V létě 1948 však MLS za nejasných okolností původní rozsudek revidoval a dotyčného propustil.⁴⁴

Běžnému vzorku se svým původem vymykal železničář Karel Netardus. Ten se narodil v Moravské Ostravě 23. 6. 1900. Na Hlučínsko se přistěhoval za prací až roku 1921. V roce 1937 vstoupil do SdP a později byl Truppenführerem v SA a členem Luftschutzu. V posledně jmenované funkci si podle svědků počínal dosti agilně. Sám svou činnost hodnotil poměrně lakonicky: „Musel jsem učinit několik trestních oznámení pro nedodržování zatemňovacích předpisů.“ Koncem března 1945 Netardus nastoupil k Volkssturmu, v jehož řadách pak prodělal ústup ke Šternberku. Odtud zběhl a po několika návštěvách u příbuzných a určitém tápavém toulání krajinou se 20. 6. 1945 vrátil do Hlučína. Zde jej čekalo zatčení, přelíčení a odsouzení na 12 let. Šlo o jedno z prvních přelíčení MLS v Opavě, soud vynesl verdikt již 18. prosince 1945. V roce 1955 byl Netardusovi s ohledem na dobré chování a překračování pracovního plánu prominut zbytek trestu. Jeho manželka byla mezitím odsunuta a opakovaně žádala, aby manžel mohl vycestovat za ní, k čemuž nakonec skutečně došlo.⁴⁵

Straničtí činovníci, proti nimž kromě samotného zastávání určité funkce nebyla vznesena další konkrétní obvinění, od soudu zpravidla odešli s podstatně mírnějšími rozsudky. Příkladem budiž zellenleiter Ferdinand Porman (Pohrabáč) z Koblava, který vyvázl s třináctiměsíčním trestem.⁴⁶ Kravařský zellenleiter Rudolf Ritter (Rybka) byl odsouzen k 18 měsícům vězení.⁴⁷

⁴³ ZAO, fond MLS, sign. Ls 266/45.

⁴⁴ ZAO, fond MLS, sign. Ls 8/48.

⁴⁵ ZAO, fond MLS, sign. Ls 60/45.

⁴⁶ ZAO, fond MLS, sign. Ls 706/46.

⁴⁷ ZAO, fond MLS, sign. Ls 188/46.

Přítěžujícím faktorem mohlo být, pokud obviněný vyjma samotné nacistické strany vstoupil také do SA a především SS. Ne vždy však lze zobecňovat, některé případy naopak nasvědčují tomu, že MLS při vynášení rozsudku přihlížel k řadě více či méně individuálních aspektů, jež stály mimo oficiální trestně-právní kategorie. Například Alfons Jašek ze Štěpánkovic a Jan Balgar z Hlučína byli souzeni pouhé dva dny po sobě, počátkem září 1946. Oba byli členy NSDAP a SA, Balgar se angažoval rovněž v DAF. Přes podobnost skutkové podstaty byl první jmenovaný odsouzen k pětiletému vězení, zatímco druhý obviněný měl za mřížemi strávit „pouze“ rok. Jaškovi zřejmě přitíží (legislativně nenapadnutelný) fakt, že ve 20. letech optoval pro Německo a nějaký čas žil v cizině, takže se patrně jevil jako „národně nespolehlivý“.⁴⁸

Samostatnou kapitolu představovalo členství v SS, které bylo pochopitelně hodnoceno jako závažnější. Kupříkladu Jan Laschek z Bolatic byl za příslušnost k této organizaci, do níž vstoupil z „nerozváženosti“, potrestán dvěma roky vězení. Ty si měl odpykat v pracovních oddílech. Rozhodnutím MLS dále ztratil polovinu majetku.⁴⁹

Některým obviněným pomohly intervence sousedů a příbuzných, které jsou často součástí spisů. To byl i případ příslušníka SA Karla Uličky (či Uliťzky) ze Sudic, který se dle svědectví dvou sousedů (z nichž jeden byl za války z politických důvodů vězněn) „vždy hrdě hlásil k moravskému jazyku“. Uličkovi naopak přitížila skutečnost, že se během vyšetřování pokusil z vazby propašovat moták pro rodinu jednoho ze spoluvězňů. Soud nakonec akceptoval jeho tvrzení, že vstup do SA byl motivován pouze existenčně a nikoliv ideologicky, a upustil od potrestání.⁵⁰

5. Činovníci civilní správy a samosprávy

Představitelé úřadů a samospráv na Hlučínsku byli téměř výhradně členy NSDAP a často i ke straně přidružených organizací. Vzhledem k celkovým společenským podmínkám regionu se příslušnost k nacistické straně stávala pro veřejně činné osoby prakticky nezbytnou. Z veřejných činitelů se před soud dostali zejména představitelé samospráv, jelikož reprezentanti státních úřadů – převážně říšští Němci – se v závěru války z velké části evakovali. Zároveň činnost starostů a obecních úředníků byla na lokální úrovni nejvíce viditelná, takže se vyšetřovatelé mohli opřít o dostatek svědeckých výpovědí.

⁴⁸ ZAO, fond MLS, sign. Ls 694/46, Ls 599/46.

⁴⁹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 765/46.

⁵⁰ ZAO, fond MLS, sign. Ls 259/45.

Někteří starostové byli postiženi mírněji než „čistě“ straničtí funkcionáři. V odůvodnění rozsudku nad rohovským starostou a zellenleiterem Adolfem Mruzkem čteme, že dotýčný sice podporoval Henleinovu stranu a počátkem roku 1939 v obci pořádal oslavu „osvobození“ Hlučínska, zároveň však „pomáhal místním občanům zejména ve věcech hospodářských“ a dokonce „podporoval zajaté ukrajinské dělníky“. Starosta měl také zachránit faráře a žurnalistu Arnošta Jurečku před internací v koncentračním táboře. MLS Mruzka v srpnu 1946 poslal na tři roky za mříže.⁵¹

Vězení se vyhnul sudický starosta Josef Görlich, člen SdP od roku 1936 a později NSDAP. V jedné z dvojice převážně německých obcí Hlučínska nebylo snadné po válce sehnat svědky ochotné vypovídat proti někdejšímu starostovi. Dva příslušníci finanční stráže, sloužící zde již před okupací, Görlicha označili za jednoho z hlavních organizátorů SdP a pořadatele četných tajných schůzí. Strážmistr SNB Jan Bečvář, před válkou zařazený jako četník v Sudicích, vypověděl, že Görlich na podzim 1938 odmítal vydat jeho manželce nábytek zanechaný Bečvářem v obci při pomnichovské evakuaci. Bývalý starosta se však nakonec před soud nedostal, v říjnu 1946 byl vysídlen do Německa.⁵²

Závažnější případ představitele samosprávy se řešil v Píšti, kde se po okupaci stal starostou Max Wallner (Vařecha). Ten se svým bratrem Adolfem ve dvacátých letech pracoval jako zedník v Německu, roku 1936 vstoupil do SdP a následujícího roku byl zatčen pro zločin vojenské zrahy. Jako říšský občan se po Mnichovu dočkal propuštění. Zatímco Max Wallner zakrátko získal post starosty, jeho bratr se stal poštovním zřízencem a Ortsgruppenleiterem NSDAP. Před příchodem fronty na jaře 1945 nechal starosta odvézt obecní knihy, vkladní knížky a další písemnosti a zařízení včetně hasičské stříkačky na neznámé místo. Při pátrání po tomto obecním majetku se Národní výbor v Píšti 12. července 1945 obrátil na velitelství pracovního tábora v Opavě s prosbou, aby byl v té době internovaný Wallner vyslechnut. Následné šetření odhalilo řadu skutečností, především fakt, že bratři Wallnerové v roce 1942 údajně zavinili zatčení Antonína Kostky, který strávil dva roky v koncentračním táboře a na následky věznění zemřel. Toto obvinění se sice nepotvrdilo, přesto MLS poslal Maxe Wallnera na 12 let do vězení za to, že „propagoval a podporoval nacistické hnutí“. Trest si nejspíše odpykal celý, ještě roku 1955 mu byla zamítnuta žádost o amnestii.⁵³

⁵¹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1253/46.

⁵² ZAO, fond MLS, sign. Ls 1381/46.

⁵³ ZAO, fond MLS, sign. Ls 896/46.

Spletitost poválečných retribučních procesů a možnou roli různých osobních zájmů ilustruje fakt, že jedním z hlavních svědků proti Wallnerovi se stal Vojtěch Fulneček, sám čelící obvinění jakožto někdejší blockleiter.⁵⁴ V jeho případě bylo od potrestání upuštěno. Fulnečkův bratr Antonín byl již za první republiky známým aktivistou DNSAP a SdP, roku 1933 či 1934 soudně trestaným. Na podzim 1939 zbil česky smýšlejícího Antonína Kostku, tedy muže, jehož měl Max Wallner později udat. Antonín Fulneček byl během vyšetřování v roce 1946 navržen pro odsun, ještě před dořešením soudního řízení však uprchl do zahraničí.⁵⁵

Specifický byl případ hlučínského starosty Emila Kauera, o němž pojednáme níže.

6. Dozorci a personál koncentračních táborů

Případy osob přímo se podílejících na politické a rasové perzekuci prováděné nacistickým režimem nejsou ve studované agendě nijak časté, o to však závažnější a přísně trestané.

Jediným odsouzencem k smrti z Hlučína před MLS Opava se stal bolatický rodák Adolf Teuer, narozen 20. září 1920. Ten dle vlastních slov v dětství navštěvoval německé soukromé vyučování a za války působil u sanitní služby SS. Od května 1941 byl zařazen v koncentračním táboře v Osvětimi, kde k jeho nadřízeným patřil neblaze proslulý lékař Josef Mengele. Teuer po válce rezolutně odmítl, že by se podílel na mučení a vraždění svědků. Proti němu vypovídal bývalý vězeň Emil Pánovec, který byl v letech 1943–1944 přidělen jako kancelářská síla a poslíček v kanceláři táborového lékaře Würze. Podle Pánovce se Teuer přímo účastnil vražd vězňů v plynových komorách v rámci tzv. Sonderkommanda. Pánovec měl údajně možnost v kanceláři tajně nahlédnout do Teuerových osobních spisů, v nichž prý našel i přihlášku do SS z roku 1938. Obdobně vypovíдали i další vězňové. Při přelíčení 23. dubna 1947 soud Teuera uznal vinným ze zločinů vraždy, těžkého ublížení na těle a veřejného násilí. Od obžaloby ze zločinu krádeže (údajné okrádání vězňů) byl obžalovaný osvobozen. Poprava proběhla v souladu s retribuční praxí ještě téhož dne.⁵⁶

Lépe dopadl markvartovický rodák Alois Ondruš, narozen 2. 2. 1897, bytem v Ludgeřovicích. Ten do roku 1941 pracoval jako horník. Po pen-

⁵⁴ ZAO, fond MLS, sign. Ls 61/45.

⁵⁵ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1304/46.

⁵⁶ ZAO, fond MLS, sign. LS 101/47.

zionování ze zdravotních důvodů se stal dozorcem v pracovním táboře v Blechhammeru. Ondruš přiznal členství v NSDAP, jímž se prý snažil vyhnout případné perzekuci za předválečné působení v KSČ. Do Blechhammeru se dle vlastních slov dostal poté, co odmítl nabízenou práci u německého četnictva. Byl prý zaměstnán jako hlídač, členem SS se údajně nestal. Rozhodně také popřel podíl na trýznění vězňů.

O poměrech v Blechhammeru vypovídali Bohumír a Jaroslav Pavelkové z Vršovíc na Opavsku, od jara 1942 věznění v uvedeném táboře. Prvně jmenovaný Ondruše jménem neznal, druhý jej vinil z týrání vězňů. Soud poslal Ondruše na 15 let do vazby. V roce 1954 mu bylo formou prezidentské milosti odpuštěno pět let z trestu a v červnu následujícího roku se odsouzený dočkal podmíněčného propuštění. V posudku Komise pro podmíněčné propuštění z trestu při Krajském soudu v Karlových Varech čteme: „Odsouzený pochází z dělnické rodiny a sám pracoval stále jako horník. Za okupace se dopustil závažné trestné činnosti. [...] Jinak o jeho předešlém životě orgány lidosprávy a veřejné bezpečnosti dávají velmi dobrý posudek“.⁵⁷

Mučení vězňů se měl dle obžaloby dopustit také ludgerovický obchodník Bedřich Robenek, narozen 5. 4. 1904. Ten byl v březnu 1939 zatčen v Moravské Ostravě a internován v Oranienburgu-Sachsenhausenu, kde se na podzim téhož roku stal předákem jednoho z trestaneckých oddílů. Jako někdejší podnikatel Robenek zřejmě disponoval komunikačními a organizačními schopnostmi a díky tomu, že do tábora přišel již před vypuknutím války, měl zřejmě příležitost zajistit si oproti nově přicházejícím vězňům solidnější postavení. Funkci „Vormanna“ zastával do roku 1944, kdy byl přeložen do kanceláře.

Jako předák si Robenek podle svědků počínal brutálně, často užíval fyzické násilí. Měl se dopustit i několika vražd (mimo jiné měl ubít strážníka Antonína Dolanského z Mladé Boleslavi), to však nebylo prokázáno.

Robenek vypověděl, že příčinou jeho zatčení v roce 1939 byla dřívější práce pro policejní zpravodajskou službu (konkrétně pro Odbočku zpravodajské ústředny při Policejním ředitelství v Moravské Ostravě) v letech 1933 a 1934.⁵⁸ Tehdy musel po své dekonspiraci utéct před hrozícím zatčením z Německa, kde pracoval jako číšník, a otevřel si obchod s ovocem v Moravské Ostravě-Prívově. Na základě starého německého zatykače z roku 1934

⁵⁷ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1547/46.

⁵⁸ Srov. BALETKA, Tomáš: *Ostravská OZÚs a její role v potírání německé iredenty v Československu*. In: TACHEN, Jaromír (ed.): *Češi a Němci v meziválečném Československu*. Brno 2013, s. 12–24; ŠTĚPÁN, V.: *c. d.* Exponent ostravské Odbočky zpravodajské ústředny Alois Vařejka na žádost Robenkovy ženy v roce 1947 potvrdil, že dotyčný skutečně pracoval pro zpravodajskou službu.

byl Robenek po vzniku protektorátu internován. Když koncem roku 1939 začali do koncentračního tábora přicházet čeští studenti ze zrušených vysokých škol, dostal Robenek úkol vést českou pracovní skupinu v přidruženém podniku Klingerwerk. Asi po roce tato česká kolona zanikla a Robenek získal vedení nad židovskou kolonou. Násilí prý používal pouze proti těm, kdo se snažili narušovat soudržnost a solidaritu pracovní skupiny a vymáhat si výhody. Někteří vězni potvrzovali Robenkovu tezi, že se snažil ostatním pomáhat a chránit je před zlovůli dozorců.

Případ komplikovala rozporuplnost svědeckých výpovědí a absence hmatatelných důkazů. Přelíčení nakonec proběhlo až 24. dubna 1947 a obžalovaný byl odsouzen na 10 let s jedním tvrdým ložem čtvrtletně. Verdikt zahrnoval i ztrátu občanské cti na dvě desetiletí. Zda si Robenek odpykal celý trest, nevíme, nicméně přinejmenším v roce 1949 byl stále ve vězení.⁵⁹

Zmínku zasluhuje také případ zedníka Josefa Qwittka (Kvátka) z Chlebičova, který působil jako dozorce v zajateckém táboře pro sovětské vojáky v Kateřinkách. Soud jej potrestal 15 lety vězení.⁶⁰

7. Učitelé

Učitelé představovali mezi souzenými vcelku nepočetný (doloženy čtyři případy), leč pozoruhodný vzorek. S ohledem na důraz, který československé úřady již v meziválečné éře kladly na význam školství pro čechizaci Hlučínska,⁶¹ byli představitelé německého okupačního vzdělávacího systému po roce 1945 přirozeně vnímáni jako nebezpečná kategorie. Jelikož se však německé školství v regionu v důsledku tehdejší státní politiky příliš nerozvinulo, velká část pedagogů působících zde po Mnichovu přirozeně nebyla místní a po válce na Hlučínsku nezůstala. Proto se před MLS dostalo jen nemnoho učitelů.

Jedním z nich byl Evald Riedel, narozen 17. ledna 1920 v Koutech, odsouzený k sedmi letům vězení, jež si měl odpykat v pracovních oddílech. Ač oficiálním důvodem odsouzení bylo členství v SS, svědecké výpovědi i vyšetřovací zprávy SNB zdůrazňovaly Riedelovo německé vzdělání a smýšlení.

⁵⁹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 103/47.

⁶⁰ ZAO, fond MLS, sign. Ls 111/47.

⁶¹ Srov. PLAČEK, V. c. d.; KOZLOVÁ, Veronika: *Dějiny školství na Hlučínsku v historickém kontextu regionu*. Olomouc 2013 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce Pedagogické fakulty Univerzity Palackého).

Není bez zajímavosti, že během výkonu trestu se Riedel v roce 1947 okusil o útěk.⁶²

V případě učitelky Blaženy Schmuchové (narozena 7. 6. 1908 ve Věcově, bytem v Hlučíně) se k obvinění z prosazování „hitlerismu“ ve výuce přidružilo tvrzení, že se svým manželem v roce 1939 udala několik Čechů z Dobroslavic a Děhylova (tehdy v sudetské župě) kvůli výroky proti germanizaci školství. Několik žáků z dobroslavické školy doložilo výroky Schmuchové z období okupace, např. tvrzení, že Edvard Beneš je „červený pes, lotr a vrah“. Soud Schmuchové vyměřil pět let žaláře.⁶³ Její manžel Bruno byl za udavačství potrestán šesti lety vězení, v roce 1950 byl odsunut do Německa.⁶⁴

Třebomský rodák František Teichmann se stal učitelem již před připojením Hlučínska k ČSR a mezi válkami působil na školách v Německu. Do rodného regionu se vrátil v roce 1942, kdy nastoupil na školu v Hati jako její správce. Funkce byl po dvou letech zbaven, dle vlastních slov pro spory s činovníky NSDAP. Členem strany se prý sám stal proto, že jako státní zaměstnanec „byl k tomu více méně nucen“. Po skončení války Teichmann pobýval ve Velkých Hošticích, kde jej koncem srpna 1945 za nejasných okolností zadrželi dva civilisté. Ti německého učitele předali SNB. Konkrétní obvinění proti dotyčnému však chyběla, takže MLS rozhodl pro odsun s odůvodněním, že „jmenovaný je čistě z německého původu a jeho pobyt na čsl. území by našemu státu neprospěl“.⁶⁵

Specifický je případ Roberta Schindlera původem z Českého Těšína, který prý měl po Mnichovu jakožto Němec problém najít místo na české škole v Brně, kde dosud žil. Proto odešel na Hlučínsko, kde jako bývalý sociální demokrat z počátku údajně čelil problémům. Přesto se později stal zellenleiterem NSDAP. To se stalo příčinou jeho poválečného odsouzení, tribunál MLS se však rozhodl upustit od potrestání.⁶⁶

8. Udavačství

Udávání je chápáno jako jeden z hlavních projevů kolaborace v období nacistické okupace. Zároveň však šlo o akt, který se obtížně prokazoval, zvláště když agenda nacistického represivního aparátu, jež by udavače mohla

⁶² ZAO, fond MLS, sign. 145/45.

⁶³ ZAO, fond MLS, sign. 35/45.

⁶⁴ ZAO, fond MLS, sign. 194/46.

⁶⁵ ZAO, fond MLS, sign. 219/46.

⁶⁶ ZAO, fond MLS, sign. Ls 157/46.

usvědčit, byla dochována jen torzovitě (v případech Opavska a Ostravska) nebo se nacházela mimo území státu (v tomto případě zejména v Ratiboři, kde sídlila služebna gestapa příslušná pro Hlučínsko).⁶⁷

V textu jsme již uvedli některé případy udavačství či vyhrožování udáním, které ovšem zpravidla souvisely s funkcí obviněného, např. s příslušností k Luftschutzu, a obvykle neměly závažnější následky.⁶⁸ S případy „profesionálních“ konfidentů usilujících o infiltraci do odbojových struktur a organizujících cílené provokace, jako známe z Ostravska⁶⁹ a Opavska, se v předmětném regionu prakticky nesetkáváme.⁷⁰ To je nejspíše dáno především relativně nízkou intenzitou organizované ilegální činnosti na Hlučínsku. Dokumentované případy udavačství se tak často týkají spíše osobních sporů a konfliktů.

Příležitosti k různým incidentům, jež vyústily v udání, vnikaly nejčastěji na pracovišti. Tragické důsledky měl případ z Petřkovic z počátku roku 1945, kdy polský dělník z tamního pracovního tábora přidělený na jámě Anselm jménem svého pracovního kolektivu odmítl pokračovat v práci s odůvodněním, že dohodnutá denní kvóta byla splněna. S jeho argumentací však nadřízení nesouhlasili a následoval spor, který vyústil v inzultaci dotyčného dělníka závodním vedoucím Karlem Schräterem. Dotyčný Polák byl následně předán svinovské služebně gestapa a později zastřelen v Koblově. Za viníky někteří svědkové označili povrchového mistra dolu Anselm Floriána Barče, jeho syna Raimunda a Karla Kubenku, kteří měli polského dělníka udat gestapu. Soud však shledal tato tvrzení neprůkaznými a obžalované osvobodil.⁷¹

Obecně ovšem případy udávání či vyhrožování udáním na pracovišti měly banálnější charakter. Emil Mrkva narozený 21. 7. 1887 v Bolaticích a příslušný do Dolního Benešova za okupace působil jako mistr ve vítkovických železárnách, kde neblaze proslul zastrašováním a pokutováním českých dělníků. Po osvobození regionu byl navržen pro odsun. Panovaly však obavy, že „by mohl v době provádění odsunu Němců vyvolat u ostatních Němců

⁶⁷ Částečně lze využít agendu opavské služebny gestapa. Viz KOLÁŘ, O.: *K personálnímu složení a činnosti gestapa v Opavě* (dále jen *K personálnímu složení*). Časopis Slezského zemského muzea: série B – vědy historické, 63, 2014 s. 241–250.

⁶⁸ Janákův rozbor souhrnné agendy MLS uvádí 57 případů, kdy bylo udavačství spojeno s podporou a propagací nacismu, a 42 případů udavačství spojených se stranickou funkcí. Ve 114 případech bylo udavačství jediným bodem obžaloby. JANÁK, D.: c. d., s. 264.

⁶⁹ Srov. SEĎA, Radomír: *Pět proti gestapu: Příběh diverzní skupiny Karla Břenka a odboje zaměstnanců Vítkovických železáren v letech 1943–1944*. Ostrava 2014.

⁷⁰ Srov. KOLÁŘ O.: *K personálnímu složení*.

⁷¹ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1504/46, Ls 1505/46.

odpor, případně povzbudit k násilí“. Proto velitel stanice SNB v Dolním Benešově vrchní strážmistr Jelínek nechal Mrkvu v polovině října 1945 zatknout a internovat v pracovním táboře v Petřkovicích. Již dříve, 5. září, deset vítkovických dělníků zaslalo bezpečnostním orgánům dopis, podle něhož „stoprocentní hitlerovský fanatik“ Mrkva podřízeným během okupace „vyhrožoval koncentrákem“. Pod vlivem tohoto obvinění Mrkvu nakonec nečekal odsun, ale soudní přelíčení s verdiktem pět let žaláře.⁷² Přísnější MLS potrestal kobeřického kováře Arnošta Machárka, který v roce 1939 udal opavskému gestapu jistou Drahomíru Kuzníkovou pro urážku Adolfa Hitlera. Soud Machárka poslal na deset let do vězení a zabavil mu veškerý majetek. Přinejmenším v roce 1951 se Machárek dosud nacházel ve výkonu trestu.⁷³

Oběťmi udání se stávali i nuceně nasazení pracovníci v zemědělství. Amálie Králová, narozena 1. 4. 1888 v Markvartovicích, žila za okupace v Komárově, tedy na území Říšské župy Sudety. Tato majitelka zemědělské usedlosti a udánlivě členka NSDAP čelila obviněním, že místním Čechům opakovaně vyhrožovala gestapem, své zaměstnance fyzicky napadala a některé udala pro drobné delikty. Polský dělník František Michna, pracovníčně přidělený na statek Králové, jejím přičiněním strávil šest týdnů v koncentračním táboře. Několik komárovských občanů bylo vinou Králové – dle vlastních slov neprávem – pokutováno za hospodářské prohřešky.

Sama Králová doznala několik incidentů, kdy inzultovala zaměstnance na statku, údajně proto, že ji okrádali. Vinu za učiněná udání připisovala svému synovi, toho času nezvěstnému vojákoví německé armády. Soud Královou poslal na 12 let do žaláře, v důsledku zdravotních potíží se v roce 1953 dočkala prezidentské milosti.⁷⁴

Dosti podrobně se vyšetřoval případ obchodníka smíšeným zbožím Jana Janeckého (narozen 20. 11. 1880) z Dolního Benešova. Ten již před okupací patřil ke známým propagátorům německého soukromého vyučování a během války „udržoval nejužší styky“ s místním vedoucím NSDAP Aloisem Jordánem a starostou Karlem Pavlíkem. Těm prý Janecký podával informace o chování obyvatel a dokonce měl sestavovat seznamy osob určených k proskripci. V roce 1940 prý sestavil seznam 28 rodin určených k deportaci „do Polska“. Ačkoliv podobná tvrzení nebylo možno prokázat, řada obyvatel Janeckého vnímala jako fanatického a nebezpečného nacistu a agitátora. Janecký přiznával, že byl zastáncem Privatunterrichtu, jinak však

⁷² ZAO, fond MLS, sign. Ls 486/46.

⁷³ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1113/46.

⁷⁴ ZAO, fond MLS, sign. Ls 653/46.

prý za okupace mluvil moravsky a vypomáhal českému obyvatelstvu potravinami i textiliemi. MLS mu vyměřil jeden rok žaláře.⁷⁵

Zatímco dosud zmíněné případy vycházely převážně z osobních ambic či přesvědčení udavačů, jindy se příčinou udání stala malichernost. Zdeňka Adamusová, narozena 6. 12. 1913 ve Světlově a provdaná do Kravař, se na podzim 1943 při práci na poli pohádala s Kateřinou Markovou, původem Ruskou. Ve vzteku se pak Adamusová svěčila člence NSDAP Irmgard Reinhartové s některými protirežimními výroky, jež od Markové slyšela. Reinhartová věc hlásila obecnímu komisaři, který záležitost oznámil gestapu. Marková následně strávila osm měsíců ve vězení a vyšetřováno bylo i několik osob z jejího okolí. MLS Adamusovou potrestal pětiletým vězením.⁷⁶

9. Případy úmrtí ve vazbě

Jak jsme již uvedli, čtyři z vyšetřovaných zemřeli ještě před začátkem soudního přelíčení, z toho jeden spáchal sebevraždu. Vzhledem k rozháranosti poválečných poměrů, kdy docházelo k vyřizování účtů a také zametání stop, se nabízí oprávněná otázka, zda tato úmrtí neměla skryté pozadí. Proto nelze tyto případy pominout.

Zmíněným sebevrahem byl lakýrník Richard Ribka (též Ripka) z Malých Hoštic, narozen 1887. Vyšetřování jeho činnosti za okupace začalo poměrně pozdě, v únoru 1947. Ripka čelil obvinění, že byl blockleiterem nacistické strany a příslušníkem německé pomocné policie. Potud by se jednalo o vcelku triviální kauzu, závažnější však bylo podezření z vyzvědačství ve prospěch Německa před rokem 1938. Tuto skutečnost sám Ripka uvedl v přihlášce do NSDAP, během poválečného vyšetřování však vyzvědačství popřel. Až během okupace se prý začal stýkat s několika německými důstojníky, avšak pouze z obchodních důvodů.

Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti v Opavě podala na Ribku 28. února 1947 trestní oznámení. O tom, že porevoluční volání po rázném zúčtování se „zrádci národa“ v té době již poněkud opadlo, svědčí fakt, že byl Ribka navzdory závažnosti obvinění po dobu šetření ponechán na svobodě. Později však za nezjištěných okolností došlo k Ribkově zatčení, jelikož koncem března se již jmenovaný nacházel v opavské věznici. Zde se 27. března údajně oběsil. Vyšetřování jeho případu v té době bylo teprve v rané fázi, takže úřady

⁷⁵ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1284/46.

⁷⁶ ZAO, fond MLS, sign. Ls 1139/46.

dosud neshromáždily významnější podklady, jež by umožňovaly Ribkovu kauzu blíže analyzovat.

Během vyšetřování zemřel rovněž horník Jan Waldhofer, dříve Kučera, rodák z Markvartovic žijící v Ludgeřovicích. K jeho úmrtí došlo 6. října 1946, den před plánovaným výsledkem svědků k jeho případu. Kde a jak sedmačtyřicetiletý Waldhofer zemřel, bohužel není ze záznamu patrné, zřejmě k tomu však došlo v pracovním táboře v Petřkovicích, kam byl dotyčný dodán po propuštění ze sovětské internace v Ratiboři na podzim předchozího roku. Waldhofer čelil obvinění, že zastával funkci zellenleitara NSDAP a že se dvěma společníky udal Maxe Lungeho, který se v roce 1944 jadrně ohradil proti záměru nastěhovat do jeho domu uprchlíky z frontové oblasti.⁷⁷ Za zmínku stojí, že zbylé dva domnělé udavače mezi osobami souzenými opavským MLS nenacházíme.

Lépe informováni jsme o okolnostech smrti Felixe Hlubka. Ten se narodil roku 1896 v Malých Hořticích, příslušný však byl do Vávrovic na Opavsku. Bývalý člen předválečné křesťansko-sociální strany Hlubek se (kromě několika méně závažných deliktů) měl podílet na zajetí a ztýrání dvou amerických letců v srpnu 1944.⁷⁸ Tato událost patrně vešla v širší známost, jelikož Hlubek byl v dané věci vyslýchán již počátkem července 1945. Vyšetřování pokračovalo uvalením vazby, kterou narušil převoz Hlubka do zemské nemocnice 29. května 1946 kvůli zánětu pohrudnice a srdeční slabosti. Necelý měsíc po transportu pacient zemřel.⁷⁹

Nejvýznačnější osobou mezi zemřelými během vyšetřování byl JUDr. Emil Kauer, narozen 1888 v Německé Libině, od roku 1930 advokát v Hlučíně. Během třicátých let se angažoval v komunální politice coby člen křesťansko-sociální strany a za okupace působil jako notář. Zastával též nižší funkce v SdP a NSDAP; členství v těchto stranách dle vlastní výpovědi z 10. července 1945 získal v podstatě automaticky fúzí SdP s jeho původní stranou v roce 1938. V září 1938 byl Kauer, tak jako řada dalších významných členů a sympatizantů SdP, krátce internován ve Štěpánově u Olomouce.⁸⁰ Od října do konce roku 1938 Kauer zastával post starosty Hlučína, z funkce prý odešel na vlastní žádost. Z pozice starosty a notáře se dle vlastních slov snažil mírnit některé excesy okupační moci vůči českému obyvatelstvu.

⁷⁷ ZAO, fond MLS, sign. LS 1364/46.

⁷⁸ Srov. KOLÁŘ, O.: *Německý bezpečnostní aparát v opavském správním okrese 1938–1945*. Historica Olomucensia, 50, 2016, s.

⁷⁹ ZAO, fond MLS, sign. LS 660/46.

⁸⁰ Dějiny tábora nejsou dosud uceleně zpracovány, stručně se o něm zmiňuje ŠTĚPÁN, V.: c. d.

Jiný názor měl policista nečitelného podpisu, podle jehož hlášení z 25. července 1945 Kauer již před Mnichovem byl „silnou oporou němec-tví na Hlučínsku“ a v době starostování nezajistil bezpečnost místních Čechů. Během šetření vyšla najevo další pozoruhodná okolnost, totiž že Kauer v první světové válce bojoval v československých legiích.⁸¹ Než mohlo vyšetřování dospět do fáze, jež by umožnila adekvátně zhodnotit Kauerovu osobnost a činnost, obviněný 12. října 1945 zemřel v hlučínské nemocnici na bronchopneumonii.⁸²

Zatímco kauzy Waldhofera a Hlubka lze označit za relativně triviální, Kauerovo exponované postavení za okupace a Ribkovy údajné špiónážní aktivity činily jejich případy poměrně důležitými. Bližší šetření v obou záležitostech mělo potenciál přinést důležité poznatky o chování řady osob během 30. let i okupace. Zejména Ribkova údajná sebevražda opravňuje k určité obezřetnosti při formulování závěrů. Bez podrobnějšího studia daných kauz, jež se vymyká možností této studie, jsou však úvahy v tomto směru čistě spekulativní.

10. Závěr

Studium získaných poznatků umožňuje vyslovit několik dílčích závěrů. Pozornost zasluhuje v první řadě skladba souzených dle charakteristiky jejich činnosti za okupace. Prakticky zde nenacházíme příslušníky bezpečnostního aparátu a konfidenty, což je patrně dáno zejména tím, že Hlučínsko spadalo do gesce služebny gestapa v Ratiboři. Její agenda, jež mohla posloužit jako důkazní materiál proti konfidentům, se nacházela mimo území ČSR. Další okolností je však i relativně nízká míra organizované odbojové činnosti v regionu. Samotní policisté a gestapáci pak pravděpodobně vesměs nepocházeli z regionu a před příchodem fronty se evakovali. Totéž platí i pro představitele dalších odvětví německé správy.

Před soud se tak dostali zejména místní obyvatelé, a to převážně středního a vyššího věku. Důvodem k žalobě se nejčastěji stávalo zastávání funkce v NSDAP či některé z organizací přidružených ke straně, případně zastávání významnější funkce ve státní správě a samosprávě. Na výši vynesených roz-

⁸¹ Jako příslušník rakousko-uherského pěšího pluku 72 padl do zajetí v srpnu 1916 u Ratýšky. Do legií vstoupil až v říjnu 1919, takže *de iure* nezískal status legionáře. Vojenský ústřední archiv, osobní karta legionáře. In: <http://www.vuapraha.cz/fallensoldierdatabase> [cit. 1. 10. 2016]. Obecně k podmínkám přiznání statusu legionáře viz MICHL, Jan: *Legionáři a Československo*. Praha 2009.

⁸² ZAO, fond MLS, sign. Ls 43/46.

sudků lze pozorovat jistou diferenciaci v přístupu soudních orgánů, zejména členství v SS bylo posuzováno přísněji. Soud rovněž přihlížel k chování obviněného před válkou, přičemž přitěžující okolností se mohlo stát i chování nenaplnující podstatu trestného činu, např. přihlášení se k německé národnosti či členství v německých spolicích a politických stranách.

V zásadě však proces retribuice na Hlučínsku proběhl podstatně mírněji, než sugerovaly prvotní radikální nálady po osvobození, a soud zpravidla přihlížel ke složité a specifické situaci regionu. Dilem to snad mohlo být dáno empatií justičních pracovníků seznámených s poměry v regionu, rozhodující roli však patrně sehrál pragmatismus. Důsledné stíhání všech obyvatel Hlučínska za veškeré *de iure* postižitelné delikty by jednak bylo neúměrně organizačně a finančně náročné, jednak by zatčení či vysídlení většího počtu osob mělo nezanedbatelný dopad na lokální sociální strukturu a ekonomiku. V kontextu vnitropolitického vývoje i napjatých vztahů se sousedním Polskem převládla snaha zachovat v oblasti klid. Zvrat nepřineslo ani obnovení retribučního soudnictví po Únoru 1948, naopak došlo ke zmírnění některých starších rozsudků. Obdobně umírněný přístup ostatně státní úřady zachovaly i v jiných otázkách týkajících se poměrů na Hlučínsku.⁸³

Blíží poznatky k problematice může přinést výzkum agendy místních samospráv a okresních orgánů či pátrání po osudech konkrétních jednotlivců v Archivu bezpečnostních složek. Poznatky k průběhu retribuice na Hlučínsku je do budoucna potřeba rozšířit také analýzou problematiky tzv. „malé retribuice“ realizované na úrovni okresní správy.

RESUMÉ

OBYVATELÉ HLUČÍNSKA PŘED MIMOŘÁDNÝM LIDOVÝM SOUDEM v OPAVĚ 1945–1948

Sociální skladba osob z Hlučínska souzených v rámci poválečné retribuice v zásadě odpovídala celkové struktuře vyšetřovanců v obvodu Mimořádného lidového soudu Opava. Převažovali jedinci z dělnického či rolnického prostředí ve středním a vyšším věku. Nejčastějším důvodem postihu bylo členství v nacistických organizacích. K nejzávažnějším kauzám patří nepříliš

⁸³ PLAČEK, V.: *K tzv. juterkovému problému na Hlučínsku a jeho řešení v letech 1921–1960* (1998). In: RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.): *Historie okupovaného pohraničí 8. Ústí nad Labem 2004*, s. 7–22.

četné případy dozorců v koncentračních táborech a věznicích. Dokumentované případy udavačství měly spíše nahodilý charakter, s případy kariérních informátorů známými např. z blízkého Opavska a Ostravska se zde nesetkáváme. Z celostátního hlediska byly výsledky retribuice na Hlučínsku relativně umírněné.

SUMMARY

INHABITANTS OF THE REGION OF HLUČÍN BEFORE EXTRAORDINARY PEOPLE'S COURT IN OPAVA 1945–1948

Social composition of inhabitants from the region of Hlučín judged in the framework of after war retributions corresponded to the total structure of investigated people in the district of the Extraordinary people's court in Opava. Individuals in middle or older age coming from working-class or peasant environment dominated. The most frequent cause for judicial proceeding was a membership in the Nazi organisations. The most serious cases are represented by not very frequent cases of wardens in concentration camps and prisons. Documented cases of informing had a rather accidental character, the cases of career informers, known for instance from near Opava and Ostrava regions, have not been found here. From the national point of view, the results of retribution in the region of Hlučín were quite moderate.

Keywords: Hlučín region, Opava region, retribution, extraordinary people's courts, Nazism, collaboration, Second World War

Translated by Mgr. Hana Ferencová

Mgr. Ondřej Kolář, Ph.D.
Slezské zemské muzeum
Nádražní okruh 31
764 01 Opava
Česká republika
e-mail: Kolar@szm.cz

Bc. Hana Dostálová
Dukelská 6
748 01 Hlučín
Česká republika
e-mail: Hana.Dostal@seznam.cz